

รูปแบบและการจัดวางพื้นที่เรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลาม ในประเทศกัมพูชา Form and Space Organization of Islamic Cham Vernacular Houses in Cambodia

Article Type: Research Article

สมราช ธอร์

นักศึกษาระดับปริญญาโท

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200

Samrach THOR

Master's Student

Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200

*Email: samrachthor69@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษารูปแบบและการจัดวางพื้นที่ของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามใน ประเทศกัมพูชา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม การสำรวจภาคสนาม การรังวัดทางสถาปัตยกรรม การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากเรือนกรณีศึกษาจำนวน 17 หลัง ในหมู่บ้านจมนิก จังหวัดตะบองขมุม ประเทศกัมพูชา ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบใน 2 ประเด็น ได้แก่ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนจามอิสลามกับเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชา และการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนจามอิสลามในประเทศกัมพูชา กับเรือนจามมุสลิมในประเทศเวียดนามจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนจามอิสลามมีลักษณะร่วมกับเรือนพื้นถิ่นขแมร์ โดยสามารถจำแนกรูปแบบเรือนตามลักษณะหลังคาและตำแหน่งจั่วได้ 3 รูปแบบ ขณะที่การจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนยังคงแสดงความต่อเนื่องในเรือนต่างช่วงอายุ โดยประกอบด้วยพื้นที่หลัก 3 ส่วน ได้แก่ ห้องโถง พื้นที่ส่วนตัว และครัว ซึ่งจัดวางอยู่ด้านหลังเรือน การจัดวางพื้นที่ดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบเรือน วิถีชีวิต และความเชื่อทางศาสนาอิสลามของกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศกัมพูชา

คำสำคัญ: รูปแบบเรือนพื้นถิ่น; เรือนจามอิสลาม; กลุ่มชาติพันธุ์จาม; ประเทศกัมพูชา; การจัดวางพื้นที่

Abstract

This study examines the architectural forms and spatial organization of Islamic Cham vernacular houses in Cambodia. A qualitative research approach was employed, with data collected through literature review, field surveys, architectural measurements, observations, and in-depth interviews of 17 case-study houses in Chumnik Village, Tbong Khmum Province, Cambodia. The data were analyzed and compared in two aspects: the architectural forms of Islamic Cham houses and Khmer vernacular houses in Cambodia, and the spatial organization of Islamic Cham houses in Cambodia in comparison with Cham Muslim houses in Vietnam

documented in the relevant literature. The findings indicate that Islamic Cham houses share architectural characteristics with Khmer vernacular houses and can be classified into three forms based on roof configuration and gable position. The spatial organization of houses from different periods also demonstrates continuity, comprising three principal areas: the hall, private space, and the kitchen located at the rear of the house. These spatial arrangements reflect the relationship between house form, everyday life, and Islamic religious beliefs among Cham communities in Cambodia

Keywords: vernacular house form; islamic Cham houses; cham ethnic group; cambodia; space organization

Received: June 12, 2026; **Revised:** August 20, 2026; **Accepted:** August 20, 2026

1. บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์จามมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเวียดนามตอนกลาง สำหรับในกัมพูชาพบหลักฐานแสดงถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ทว่าการอพยพครั้งใหญ่นั้น Collins (2009) อธิบายว่า กลุ่มชาติพันธุ์จามได้มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดินแดนกัมพูชา 4 ครั้งใหญ่ เกิดขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 13, 15, 18 และ 19 การอพยพเหล่านี้ มักเกิดขึ้นหลังช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์จามกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่ถิ่นฐานเดิม ทั้งนี้ การอพยพครั้งแรกนี้น่าจะเกิดขึ้นหลังจากการล่มสลายของเมืองวิชัย (Vijaya) หรือเรียกอีกชื่อว่า “วิชัยปุระ (Vijaya Pura)” ซึ่งถูกจักรพรรดิเล ทัญ ตง แห่งไต่เวียดเข้าโจมตีใน พ.ศ. 2014 (ค.ศ. 1471) ทั้งนี้ กลุ่มชาติพันธุ์จาม ผู้มีความสามารถในการเดินทาง และการควบคุมเรือได้ใช้เส้นทางน้ำบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง จากนั้นไปตามแม่น้ำบาสัก (Bassac) ไปยังกรุงอุดมมีชัยซึ่งเป็นศูนย์กลางของกลุ่มน้ำโขงในดินแดนกัมพูชาในหัวเวลานั้น และการอพยพครั้งที่สองเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2235 (ค.ศ. 1692) และหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรปณดรุงพะรัง (Panduranga) ในเวลานั้นราชวงศ์จามหนีไปกัมพูชา และทูลขอพระเจ้าชัยเชษฐาที่ 3 ทรงอนุญาตให้พวกเขาตั้งถิ่นฐานในดินแดนกัมพูชา ซึ่งในหัวเวลานั้นกลุ่มชาติพันธุ์จามยังนับถือศาสนาฮินดูเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามมีเอกสารประวัติศาสตร์ในโลกคาบสมุทรมลายู คือ วงศ์กษัตริย์มลายู (Sajarah Maleyu - Genealogy of Kings) ได้กล่าวว่า มีอิตากษัตริย์จามได้เสด็จหนีภัยจากการโจมตีของไต่เวียดไปยังมะละกาและอาเจะห์ และได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม

สืบเนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์จามมีความสามารถในการเดินเรือ ตลอดจนเป็นผู้พูดภาษาตระกูลออสโตรนีเซียน จึงทำให้สามารถสื่อสารกับผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานในโลกมลายูได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า ภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรวิชัยจากการโจมตีของไต่เวียด ทำให้เมืองของกลุ่มชาติพันธุ์จามแตกออกเป็นเมืองเล็กหลายเมือง และเป็นที่น่าสนใจว่า ในหัวเวลาดังกล่าวนั้นก็เป็นหัวเวลาที่มีการค้าขายทางบกบนเส้นทางสายมหาสมุทรรุ่งเรืองมากขึ้น และเริ่มมีชาวมุสลิมเข้าไปตั้งถิ่นฐานตามเมืองการค้าของจามมากขึ้น ดังมีหลักฐานกล่าวว่า มีการสร้างมัสยิดอยู่ตามเมืองต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับเทวาลัยของฮินดู ผ่านการค้ากับชาวมลายูในดินแดนหมู่เกาะทางตอนใต้ของทวีป และทำให้ในเวลาต่อมา กลุ่มชาติพันธุ์จามก็เริ่มหันมานับถือศาสนาอิสลามมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นศาสนาหลักของกลุ่มชาติพันธุ์จามไปในที่สุด

ทั้งนี้ จากประวัติศาสตร์โดยสังเขปที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์จามที่ตั้งถิ่นฐานในประเทศกัมพูชาส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม และเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีความน่าสนใจ ทั้งในแง่ของวิถีวัฒนธรรม ศาสนา และความแตกต่างของความเชื่อ แล้วผลผลิตทางวัฒนธรรม ที่แสดงออกผ่านตัวเรือน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามที่ผ่านมา ก็พบว่า เรือนพื้นถิ่นมลายูที่เป็น

มุสลิม นั้น เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความใกล้ชิดกับวิถีทางวัฒนธรรมของผู้คนอย่างแนบแน่น เพราะว่าเป็นเรือนที่มีการบูรณาการ (Integrate) ศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการก่อรูปของเรือน และวิถีการอยู่อาศัยภายในบ้านเรือนด้วย ในขณะเดียวกัน ก็มีการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศเวียดนาม พบว่า รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์จามนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม และมีการได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นเข้ามา ซึ่งทำให้รูปแบบและการใช้สอยรวมถึงวัสดุก่อสร้างมีความแตกต่างกันด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศกัมพูชา พบว่า งานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นประเด็นด้านประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และศาสนาอิสลามเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาในมิติทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศกัมพูชา ยังมีอยู่อย่างจำกัด และยังไม่พบการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ด้วยคุณค่าของเรือนพื้นถิ่นจามในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม ความเชื่อทางศาสนา และภูมิปัญญาในการอยู่อาศัย ประกอบกับช่องว่างทางองค์ความรู้ที่ยังขาดการศึกษาในประเด็นด้านสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา เพื่อทำความเข้าใจลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมและวิถีการอยู่อาศัยที่สะท้อนผ่านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์จามในบริบทสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย

2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- (1) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา โดยเปรียบเทียบกับรูปแบบเรือนที่เกี่ยวข้องจากการทบทวนวรรณกรรม
- (2) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์การจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา โดยเปรียบเทียบกับการจัดวางพื้นที่ของเรือนที่เกี่ยวข้องจากการทบทวนวรรณกรรม

3. ขอบเขตและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้นิพนธ์ได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต วัฒนธรรม และศาสนาอิสลามของกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศกัมพูชา รวมทั้งแนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรือนพื้นถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชาและเรือนจามมุสลิมในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นจามอิสลามในประเทศกัมพูชา การทบทวนวรรณกรรมมุ่งทำความเข้าใจปัจจัยทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และศาสนาที่สัมพันธ์กับรูปแบบเรือนและการใช้พื้นที่ ตลอดจนใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการเปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนจามอิสลามกับเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชา และเปรียบเทียบการจัดวางพื้นที่ใช้สอยกับข้อมูลเรือนจามมุสลิมในประเทศเวียดนามจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะด้านรูปแบบและการจัดวางพื้นที่ของเรือนพื้นถิ่นจามอิสลามในประเทศกัมพูชาอย่างเป็นระบบ

3.1 ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์จามในประเทศกัมพูชา

กลุ่มชาติพันธุ์จามปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีรากฐานดั้งเดิม ในบริเวณประเทศเวียดนามตอนกลาง ภายใต้การก่อรูปของอาณาจักรจามปา (Champa Kingdom) ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความรุ่งเรืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 2 เป็นต้นมา (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2024) บ้านเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์จามยุคแรกตั้งอยู่ในพื้นที่หุบเขาที่ค่อนข้างห่างไกลจากชายฝั่ง แต่ด้วยการปรับตัวทางเศรษฐกิจ

และสังคม กลุ่มชาติพันธุ์จามได้พัฒนาบทบาทจากกลุ่มชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ภูเขาและที่ราบสูง ไปสู่การเป็นพ่อค้าที่ใช้เรือเดินสมุทร มีความสามารถในการเดินทางค้าขายระหว่างประเทศทั้งฝั่งตะวันตก (อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และกรีก) และฝั่งตะวันออก (จีน) ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์จามกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญในเครือข่ายการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตาม เมื่ออาณาจักรจามปาเสื่อมอำนาจและล่มสลายลงในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 ประชากรกลุ่มชาติพันธุ์จามจำนวนหนึ่ง ได้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้าสู่ดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชิงการเมือง การค้า และวัฒนธรรมกับจามปามาอย่างยาวนาน การอพยพดังกล่าวส่งผลให้เกิดการก่อร่างสร้างชุมชนจามในพื้นที่สำคัญหลายแห่งของกัมพูชา เช่น กรุงพนมเปญ (រាជធានីភ្នំពេញ) จังหวัดกำปงจาม (កំពង់ចាម) จังหวัดកោះកុង (កោះកុង) และจังหวัดตะบองคอม (ត្បូងឃ្មុំ) โดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำโขง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมต่อการดำรงชีพ (Nguyen, 1974)

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์จาม ในบริเวณใกล้แม่น้ำมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีพและการประกอบอาชีพของชุมชน ในอดีตกลุ่มชาติพันธุ์จามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและเกษตรกรรม โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานตามแนวแม่น้ำ ซึ่งพึ่งพาทรัพยากรทางน้ำเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีพ อย่างไรก็ตาม การประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์จามมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการประมงเท่านั้น หากแต่มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคม โดยชาวจามบางส่วนประกอบอาชีพเกษตรกรรม การค้าขาย และอาชีพอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น (Maunati & Sari, 2014)

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์จามในกัมพูชา ไม่เพียงสะท้อนการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หากยังแสดงถึงการปรับตัวและปฏิสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ ขณะเดียวกัน ศาสนาอิสลามมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และหลักปฏิบัติของชุมชนจามมุสลิมในกัมพูชา (Maunati & Sari, 2014) โดยแนวคิดทางศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะด้านความเป็นส่วนตัวและลำดับการใช้พื้นที่ มีความสัมพันธ์กับการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนของชาวจามมุสลิม (Huynh & Jimenez Verdejo, 2020)

3.2 เรือนของกลุ่มชาติพันธุ์จามมุสลิมในเขตพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

จากการศึกษาเกี่ยวกับการก่อรูปและการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและเรือนพื้นถิ่นจามมุสลิมในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง “The Formation and Transformation of Cham Muslim Villages and Traditional Housing in Mekong Delta” ของ Huynh และ Jimenez Verdejo (2020) พบว่า บริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เวียดนาม กลุ่มชาติพันธุ์ขแมร์ กลุ่มชาติพันธุ์จีน และกลุ่มชาติพันธุ์จามมุสลิม อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์จามมุสลิม มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น โดยมีกรรมร่วมกันเป็นชุมชนเฉพาะที่มีลักษณะหนาแน่น ตั้งอยู่ตามแนวถนนซึ่งขนานไปกับแม่น้ำและลำคลอง ขอบเขตของชุมชน สามารถสังเกตได้จากถนนสายย่อยที่เชื่อมต่อกับถนนสายหลัก ทำให้เกิดลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในด้านสถาปัตยกรรม กลุ่มชาติพันธุ์เวียดนาม ขแมร์ และจีน ในพื้นที่ดังกล่าวนิยมปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นแบบ “Nhà ba gian” ซึ่งมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสามส่วน ขณะที่ชาวจามมุสลิมมีรูปแบบเรือนเฉพาะที่เรียกว่า “เรือนซาง (Sang House)” อันเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และความเชื่อทางศาสนาอิสลามอย่างชัดเจน เรือนซางเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงประมาณ 2 เมตร โดยพื้นที่ใต้ถุนเรือนสามารถใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะงานทอผ้าของสตรีในชุมชน ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยหลักจะอยู่บนชั้นเรือน ซึ่งเข้าถึงได้ผ่านบันไดกลางหรือ “คະណាល” (k’nhāl) ที่เชื่อมต่อกับทางเข้าด้านหน้าของเรือน การจัดวางพื้นที่ภายในเรือนซางแบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่ พื้นที่ด้านหน้าและพื้นที่ด้านหลัง พื้นที่ด้านหน้า หรือ “เปลือยตุย (Pléh Tuôi)” เป็นพื้นที่สำหรับประกอบศาสนกิจประจำวัน ใช้เป็นห้องโถงต้อนรับแขกชาย และเป็นพื้นที่พักผ่อนของสมาชิกชายในครอบครัว ส่วนพื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่ส่วนตัว ประกอบด้วยห้องนอนของสมาชิกหญิง (Pléh Nuh Thägà) พื้นที่ทำกิจกรรมของครอบครัว (Lakuh) พื้นที่เก็บของบริเวณห้อง

ใต้หลังคา (Pa-ga) และพื้นที่บริการ (Khi) ซึ่งประกอบด้วยห้องครัวและพื้นที่รับประทานอาหาร (Huynh & Jimenez Verdejo, 2020)

เมื่อเปรียบเทียบกับเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในพื้นที่ พบว่า เรือนขามมีลักษณะเฉพาะหลายประการ ได้แก่ การแบ่งพื้นที่หลักออกเป็นสองส่วนตามแนวยาวของอาคาร การไม่มีระเบียงด้านหน้าในรูปแบบดั้งเดิม และการจัดพื้นที่ประกอบศาสนกิจให้เป็นพื้นที่ว่าง ปราศจากแท่นบูชาหรือรูปเคารพ ซึ่งแตกต่างจากเรือนของชาวเวียดนาม ขแมร์ และจีนที่มักมีพื้นที่บูชาภายในห้องโถง ลักษณะดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า เรือนขามมิได้เป็นเพียงที่อยู่อาศัย แต่เป็นพื้นที่ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม วิถีชีวิต และหลักปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม อันก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของเรือนพื้นถิ่นจามมุสลิมในเขตพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง และเป็นฐานสำคัญในการศึกษาเปรียบเทียบกับเรือนจามอิสลามในประเทศกัมพูชาต่อไป

3.3 การศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่นขแมร์

จากการศึกษาของ Giteau (1971) เรื่อง “Un court traité d'architecture cambodgienne moderne” พบว่า เรือนขแมร์มีรูปแบบที่หลากหลาย โดยสามารถจำแนกประเภทของเรือนได้จากลักษณะและรูปทรงของหลังคาที่แตกต่างกัน หลังคาไม่เพียงทำหน้าที่ปกป้องพื้นที่ภายในเรือนจากแสงแดดและฝนเท่านั้น แต่ลักษณะของหลังคายังเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงถึงรูปแบบทาง สถาปัตยกรรมและใช้เป็นเกณฑ์ในการเรียกชื่อเรือนแต่ละประเภท ทั้งนี้ เรือนขแมร์สามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ เรือนขแมร์ (La maison khmer); เรือนโรง (La maison ron); เรือนโรงโดล (La maison ron tol); เรือนโรงเตือง (La maison ron dioen) และเรือนปิด (La maison pit) ดังแสดงในตารางที่ 1

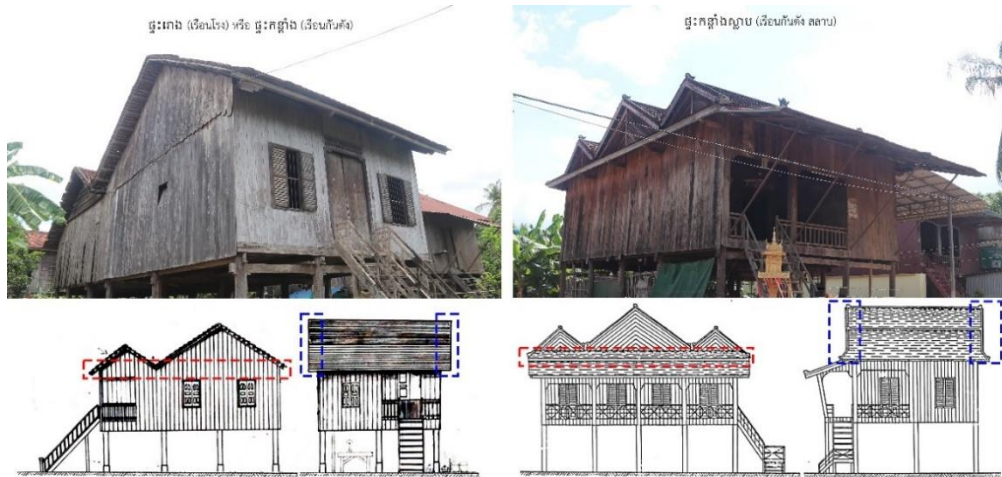
ตารางที่ 1 รูปแบบเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในกัมพูชา

รูปแบบเรือนพื้นถิ่นขแมร์ ในกัมพูชา	
- ภาษาไทย: เรือนขแมร์ - ภาษาขแมร์: ផ្ទះខ្មែរ - ภาษาฝรั่งเศส: La maison khmer	
- ภาษาไทย: เรือนโรง - ภาษาขแมร์: ផ្ទះរោង - ภาษาฝรั่งเศส: La maison ron	
- ภาษาไทย: เรือนโรงตอล - ภาษาขแมร์: ផ្ទះរោងតោល - ภาษาฝรั่งเศส: La maison ron tol	
- ภาษาไทย: เรือนโรงเตี๊ญ - ภาษาขแมร์: ផ្ទះរោងទៀង - ภาษาฝรั่งเศส: La maison ron dioen	
- ภาษาไทย: เรือนปิด - ภาษาขแมร์: ផ្ទះបិទ - ภาษาฝรั่งเศส: La maison pit	

ที่มา: Cambodian Wooden Houses: 1500 Years of Khmer Heritage (Collins & Hok, 2021)

จากการศึกษาของ Lim (1999) เรื่อง “Khmer House” ได้อธิบายลักษณะและพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นขแมร์ โดยเรือนประเภท “เรือนโรง (ផ្ទះរោង)” หรือที่กลุ่มชาติพันธุ์ขแมร์เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เรือนกันตัง (ផ្ទះកន្តាំង)” มีลักษณะเด่นเป็นเรือนหลังคาจั่ว ต่อมาเรือนรูปแบบดังกล่าวได้พัฒนาเป็น “เรือนกันตังสลาบ (ផ្ទះកន្តាំងស្លាប)” โดยมีการต่อเติมส่วนหลังคาบริเวณหน้าจั่วของเรือนโรง ซึ่งมีลักษณะคล้ายตัวอักษร A ทำให้เกิดองค์ประกอบหลังคาที่ยื่นออกจากส่วนหลังคาหลักในลักษณะคล้ายปีก องค์ประกอบดังกล่าวในภาษาขแมร์เรียกว่า

“สลาบ (สฺลาบ)” ซึ่งแปลว่า “ปีก” จึงเป็นที่มาของชื่อ “เรือนกันตังสลาบ (ផ្ទះក្តាំងស្លាប)” ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปทรงหลังคาเรือนขแมร์จากรูปแบบพื้นฐานไปสู่รูปแบบที่มีองค์ประกอบของหลังคาซับซ้อนมากขึ้น (Lim, 1999)

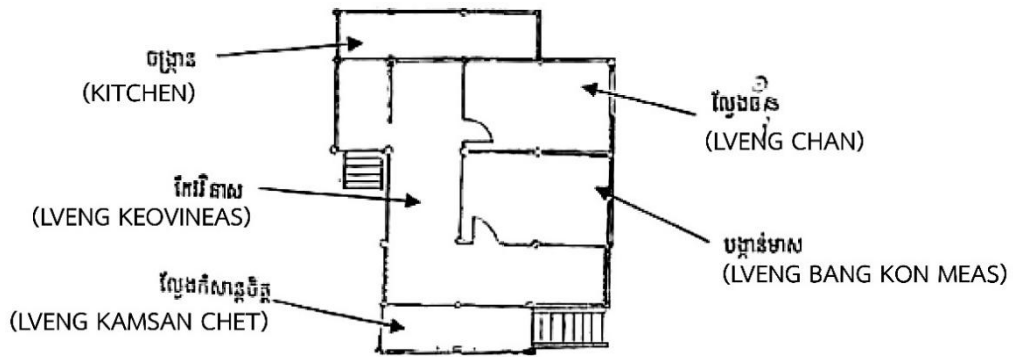
ภาพที่ 1 พัฒนาการของรูปแบบเรือนโรง (ซ้าย) สู่เรือนกันตังสลาบ (ขวา)
ที่มา: แบบสถาปัตยกรรมดัดแปลงจากหนังสือ Khmer houses (Lim, 1999)

3.4 การศึกษาการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นขแมร์

จากการศึกษาของ Thong (1996) เรื่อง “Typology of Khmer Habitat: Mission Report” พบว่า เรือนพื้นถิ่นขแมร์มีการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในอย่างเป็นระบบ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ พื้นที่ส่วนตัว ซึ่งประกอบด้วย ห้องนอนที่มักตั้งอยู่บริเวณด้านในของตัวเรือน พื้นที่กึ่งส่วนตัวหรือพื้นที่ส่วนรวม ได้แก่ ห้องโถงที่เชื่อมต่อกับบันไดและใช้สำหรับกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัว รวมถึงการต้อนรับแขก ส่วนพื้นที่บริการ ประกอบด้วยห้องครัวและห้องน้ำ ซึ่งโดยทั่วไปจะจัดวางไว้บริเวณด้านหลังของเรือน หรือในบางกรณีอาจแยกไปอยู่บริเวณใต้ถุนเรือน

การจัดพื้นที่ใช้สอยของเรือนขแมร์สะท้อนลำดับความเป็นส่วนตัวของพื้นที่อย่างชัดเจน โดยพื้นที่ห้องนอนถือเป็นพื้นที่ส่วนตัว ขณะที่บริเวณใต้ถุนเรือนหรือพื้นที่โถงทางขึ้นเรือนมักถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับต้อนรับแขกหรือรองรับกิจกรรมของบุคคลภายนอก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของชาวขแมร์ (Thong, 1996)

จากการศึกษาของ Lim (1999) เรื่อง “Khmer House” ได้อธิบายว่า การจัดวางพื้นที่ภายในเรือนขแมร์สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับวิถีชีวิต และประเพณีของครอบครัว โดยเฉพาะพิธีแต่งงานซึ่งถือเป็นพิธีกรรมสำคัญของสังคมขแมร์ การกำหนดตำแหน่งและหน้าที่ของห้องต่าง ๆ ภายในเรือน หรือที่เรียกว่า “ลวงง” (Lveng) มีความเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพิธีแต่งงาน ทั้งการจัดพื้นที่สำหรับบ่าวสาว ญาติ และแขกผู้มาร่วมงาน พื้นที่สำคัญภายในเรือนประกอบด้วย

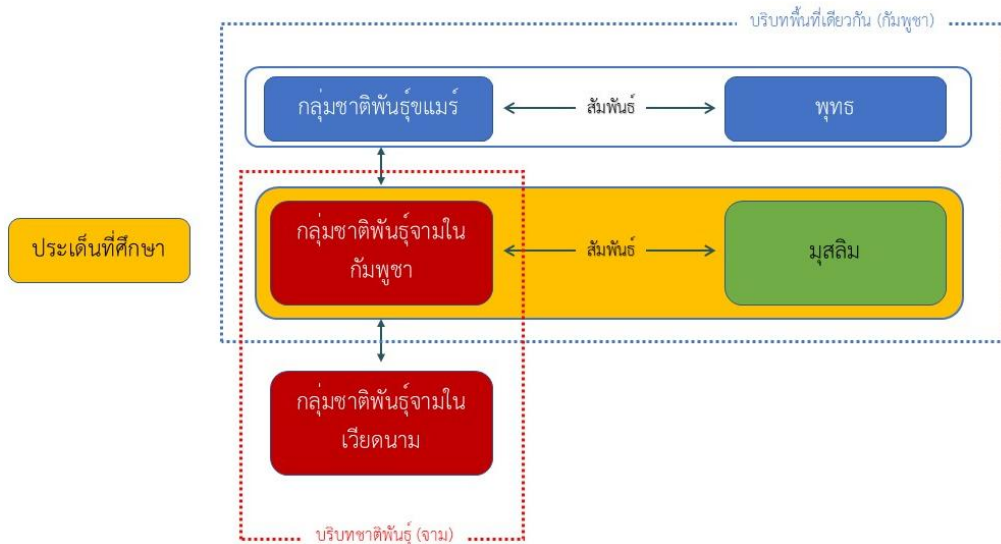

ภาพที่ 2 การกำหนดตำแหน่งและหน้าที่ของห้องต่าง ๆ ภายในเรือนขแมร์
ที่มา: Khmer houses (Lim, 1999)

- (1) ลเวงจัน (Lveng Chan) ซึ่งเป็นห้องนอนของพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง
- (2) ลเวงบังกนเมียส (Lveng Bang Kon Meas) เป็นห้องนอนของฝ่ายหญิงที่กำลังจะสมรส โดยภายหลังการแต่งงานฝ่ายชายจะย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในเรือนฝ่ายหญิงตามระบบเครือญาติของชาวขแมร์
- (3) ลเวงแก่วิเนียส หรือ ลเวงเจรียง (Lveng Keovineas หรือ Lveng Chreang) ซึ่งเป็นพื้นที่อเนกประสงค์สำหรับประกอบพิธีแต่งงาน ใช้จัดวางสินสอดทองหมั้นและรองรับญาติหรือแขกที่มาร่วมงาน
- (4) ลเวงกัมซานจิต (Lveng Kamsan Chet) เป็นพื้นที่รับแขก และใช้เป็นบริเวณสำหรับตั้งวง ปี่พาทย์มโหรีเพื่อบรรเลงดนตรีประกอบพิธี

การจัดลำดับพื้นที่ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เรือนขแมร์มิได้เป็นเพียงที่อยู่อาศัย แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่รองรับกิจกรรมสำคัญของครอบครัวและชุมชน โดยเฉพาะพิธีแต่งงาน ซึ่งมีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้สอยพื้นที่และการวางผังเรือนอย่างชัดเจน (Lim, 1999)

4. กรอบแนวคิด

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา โดยกำหนดให้เรือนจามอิสลามในประเทศกัมพูชาเป็นกรณีศึกษาหลักจากการสำรวจภาคสนาม และใช้ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมเป็นกรอบในการเปรียบเทียบและวิเคราะห์ เพื่อพิจารณาลักษณะร่วม ความแตกต่าง และลักษณะเฉพาะของเรือนกรณีศึกษา ทั้งนี้ กำหนดประเด็นการเปรียบเทียบออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

(1) การเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ระหว่างเรือนพื้นถิ่นจามอิสลามกับเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชา เนื่องจากทั้งสองกลุ่มตั้งถิ่นฐานภายใต้บริบททางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของประเทศเดียวกัน การเปรียบเทียบจึงมุ่งพิจารณาลักษณะร่วมและความแตกต่างด้านรูปแบบเรือน ตลอดจนความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของแต่ละกลุ่ม

(2) การเปรียบเทียบการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน ระหว่างเรือนพื้นถิ่นจามอิสลามในประเทศกัมพูชา กับข้อมูลเรือนจามมุสลิมในประเทศเวียดนามจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากทั้งสองกลุ่มมีพื้นฐานทางชาติพันธุ์และความเชื่อทางศาสนาอิสลามร่วมกัน การเปรียบเทียบในส่วนนี้ จึงมุ่งพิจารณาความต่อเนื่องและความแตกต่างของแบบแผนการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและหลักปฏิบัติทางศาสนา โดยมีได้มุ่งเปรียบเทียบการปรับตัวด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เนื่องจากเรือนจามในประเทศเวียดนามมีพื้นที่สำรวจภาคสนามของการศึกษาครั้งนี้ และข้อมูลที่น่ามาใช้เป็นข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการเปรียบเทียบทั้งสองประเด็น นำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา

5. วิธีการศึกษา

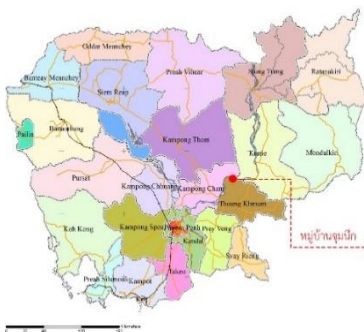
การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา โดยดำเนินการศึกษาจากข้อมูลภาคสนามร่วมกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

5.1 การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาหนังสือ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศาสนาอิสลาม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์จาม รวมทั้งข้อมูลเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชาและเรือนจามมุสลิมในประเทศเวียดนาม เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ

5.2 การกำหนดพื้นที่และเรือนกรณีศึกษา

พื้นที่กรณีศึกษาของงานวิจัยคือหมู่บ้านจมนิก (ភូមិជុំនឹក) อำเภอโกรจมา (ស្រុកក្រចេះ) จังหวัดตะบองขมุ (ខេត្តត្បូងឃ្មុំ) ประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนาน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการพัฒนาชุมชน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม หมู่บ้านแห่งนี้ยังคงปรากฏเรือนพื้นถิ่นจามดั้งเดิมควบคู่กับเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านจมนิก (ซ้าย) และหมู่บ้านจมนิก (ขวา)

ที่มา: ผู้วิจัยดัดแปลงจาก Open Development Cambodia (2017) (ซ้าย) และภาพถ่ายโดย Rostan Ly (2020) (ขวา)

5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ดำเนินการสำรวจและสังเกตลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลาม โดยการรังวัดถ่ายภาพ บันทึกข้อมูล และจัดทำแบบสถาปัตยกรรม เพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน การคัดเลือกเรือนกรณีศึกษาใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากเรือนของครัวเรือนกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามที่ยังคงปรากฏลักษณะทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยที่สามารถสำรวจและบันทึกข้อมูลได้ มีความหลากหลายด้านอายุและรูปแบบของเรือน เพื่อให้สามารถศึกษาความต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเรือนรวมทั้ง ได้รับความยินยอมจากเจ้าของเรือนในการเข้าสำรวจ ทั้งนี้ คัดเลือกเรือนกรณีศึกษา จำนวน 17 หลัง

ภาพที่ 5 ตำแหน่งเรือนที่ทำการสำรวจ
ที่มา: ผู้วิจัยตัดแปลงจาก Google Earth (2024)

5.4 การสัมภาษณ์เชิงลึก

สัมภาษณ์เจ้าของเรือน ผู้นำชุมชน และผู้นำศาสนา เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ หลักปฏิบัติทางศาสนา และการใช้พื้นที่ภายในเรือน เพื่อประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถาปัตยกรรม

5.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ โดยเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนจามอิสลามกับข้อมูลเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชา และเปรียบเทียบการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนจามอิสลามในประเทศกัมพูชา กับข้อมูลเรือนจามมุสลิมในประเทศเวียดนามจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นจามอิสลามในประเทศกัมพูชา

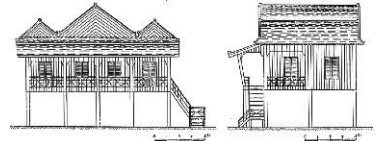
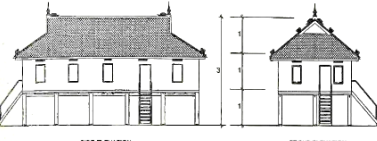
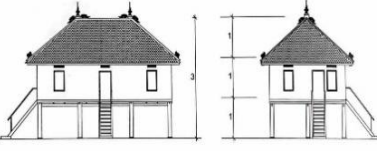
6. ผลการศึกษา

จากการสำรวจเรือนกรณีศึกษาจำนวน 17 หลัง การจำแนกเรือนออกเป็นกลุ่มอายุมากกว่า 100 ปีมากกว่า 80 ปี และมากกว่า 20 ปี เป็นการจัดกลุ่มตามอายุโดยประมาณของเรือนที่พบจากข้อมูลภาคสนาม มิได้กำหนดให้มีระยะห่างของช่วงอายุเท่ากัน โดยช่วงอายุของเรือนสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ของกัมพูชา ตั้งแต่สมัยอาณาจักรขอมฝรั่งเศส ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงช่วงการฟื้นฟูประเทศ ทั้งนี้ ไม่พบเรือนกรณีศึกษาที่มีอายุประมาณ 50 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงความผันผวนทางการเมืองและความขัดแย้งในกัมพูชา รวมถึงสมัยกัมพูชาประชาธิปไตย พ.ศ. 2518-2522 (ค.ศ. 1975-1979) ก่อนเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูประเทศและการสถาปนาระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) (Chandler, 2008) การจำแนกดังกล่าว จึงสะท้อนช่วงอายุของเรือนที่ปรากฏจากการสำรวจในพื้นที่ศึกษา

6.1 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา

(1) การเปรียบเทียบรูปแบบเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลาม และขแมร์ในกัมพูชา

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบรูปแบบเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลาม และขแมร์ในกัมพูชา

ประเภทเรือน	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จาม	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ขแมร์
เรือนกันตังสลาบ		
เรือนโรงเตี๊ยม La maison ron dioen		
เรือนปิด La maison pit		

ที่มา: แบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจาม เรือนกันตังสลาบ (Lim, 1999) และ เรือนโรงเตี๊ยม, เรือนปิด (Collins & Hok, 2021)

จากการเปรียบเทียบรูปแบบเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามกับเรือนพื้นถิ่นขแมร์ในประเทศกัมพูชาพบว่าเรือนทั้งสองกลุ่มมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยสามารถจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบหลักได้แก่ เรือนโรงเตี๊ยม เรือนกันตังสลาบ และเรือนปิด

(1) เรือนกันตังสลาบ: มีลักษณะเด่นจากการวางจั่วบริเวณแนวเสาแรกทั้งด้านซ้ายและด้านขวาของเรือน ส่งผลให้เมื่อพิจารณาจากรูปด้านหน้า รูปทรงของเรือนมีลักษณะสมมาตรอย่างชัดเจน

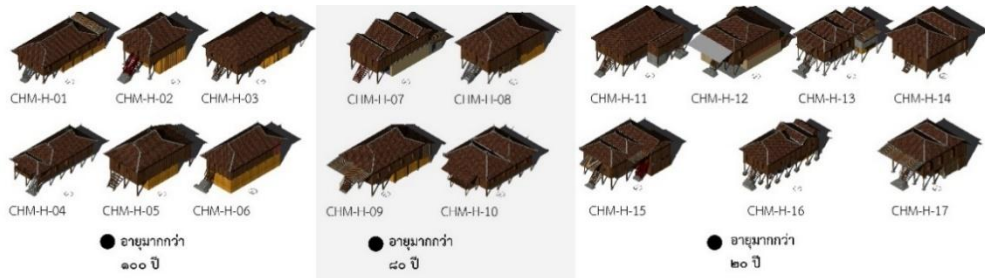
(2) เรือนโรงเตี๊ยม: มีลักษณะเด่นจากการวางจั่วบริเวณแนวเสาที่สองทั้งด้านหน้าและด้านหลังของเรือน ส่งผลให้เมื่อพิจารณาจากรูปด้านข้าง รูปทรงของเรือนมีลักษณะสมมาตรอย่างชัดเจน

(3) เรือนปิด: มีลักษณะเด่นจากรูปทรงหลังคาที่ปิดคลุมโดยรอบ โดยไม่ปรากฏจั่วให้เห็นจากภายนอก ส่งผลให้รูปทรงของเรือนมีลักษณะแตกต่างจากเรือนสองประเภทข้างต้นอย่างชัดเจน และสามารถใช้ลักษณะของหลังคาเป็นเกณฑ์สำคัญในการจำแนกประเภทเรือน

ภาพที่ 6 เรือนโรงเตี๊ยม (ซ้าย), เรือนปิด (กลาง), เรือนกันตังสลาบ (ขวา)

(2) การเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษาตามช่วงอายุเรือน

ภาพที่ 7 การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนกรณีศึกษา

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนกรณีศึกษา พบว่า

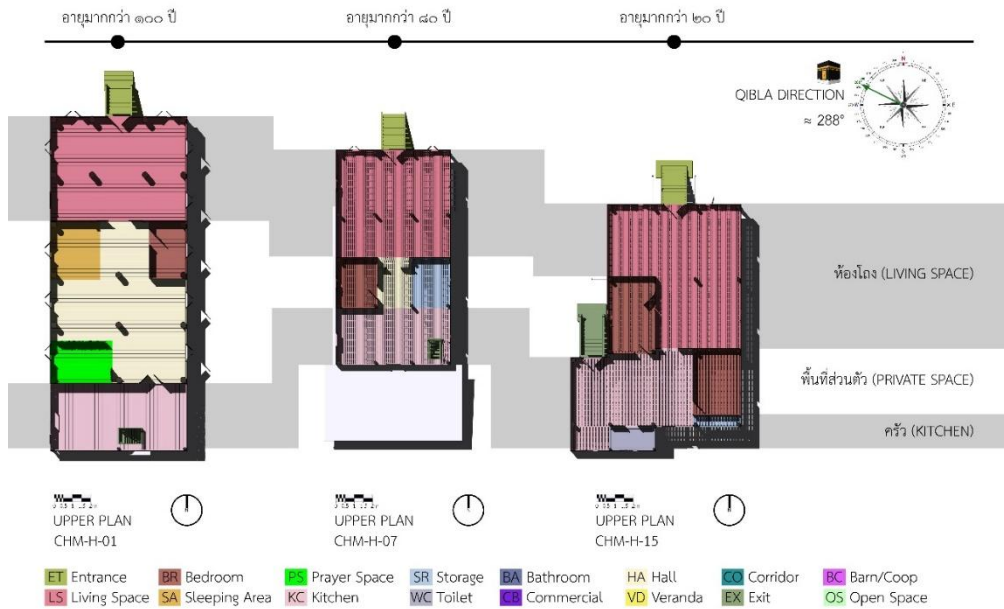
(1) เรือนอายุมากกว่า 100 ปี ยังคงพบได้อย่างแพร่หลายในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์จามโดยเฉพาะในกรณีศึกษา นี้ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมภายนอกของเรือนประเภทดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับ “เรือนโรงเตี๊ยม” ซึ่งเป็นรูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์จาม

(2) เรือนอายุมากกว่า 80 ปี พบการก่อสร้างเรือน 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ “เรือนโรงเตี๊ยม” “เรือนกันตังสลาบ” และ “เรือนปิด” สะท้อนลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลาย ทั้งด้านรูปทรงหลังคา และองค์ประกอบของเรือน รวมถึงการใช้วัสดุก่อสร้างที่หลากหลายมากขึ้น ขณะที่การจัดวางพื้นที่ใช้สอยหลักภายในเรือนยังคงรูปแบบเดิม

(3) เรือนอายุมากกว่า 20 ปี ส่วนใหญ่สร้างขึ้นในลักษณะ “เรือนปิด” สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเรือนไปสู่รูปทรงที่เรียบง่ายและปิดล้อมมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ภายในเรือนมีการแบ่งขอบเขตระหว่างพื้นที่ส่วนรวมและพื้นที่ส่วนตัวชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการจัดพื้นที่นอนเป็นห้องและการเพิ่มความเป็นส่วนตัวของสมาชิกในครอบครัว

6.2 การจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนกรณีศึกษา

จากการสำรวจเรือนกรณีศึกษา พบว่า แผนผังการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชายังคงปรากฏองค์ประกอบพื้นที่หลัก 3 ส่วน ได้แก่ ห้องโถง (Living Space) พื้นที่ส่วนตัว (Private Space) และครัว (Kitchen) อย่างต่อเนื่องในเรือนต่างช่วงอายุ แม้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการแบ่งขอบเขตพื้นที่ภายในจะมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ทั้งนี้ การจัดพื้นที่ภายในเรือนสะท้อนลำดับการเข้าถึงจากพื้นที่ส่วนรวมบริเวณห้องโถงไปสู่พื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่บริการบริเวณด้านในและด้านหลังของเรือน

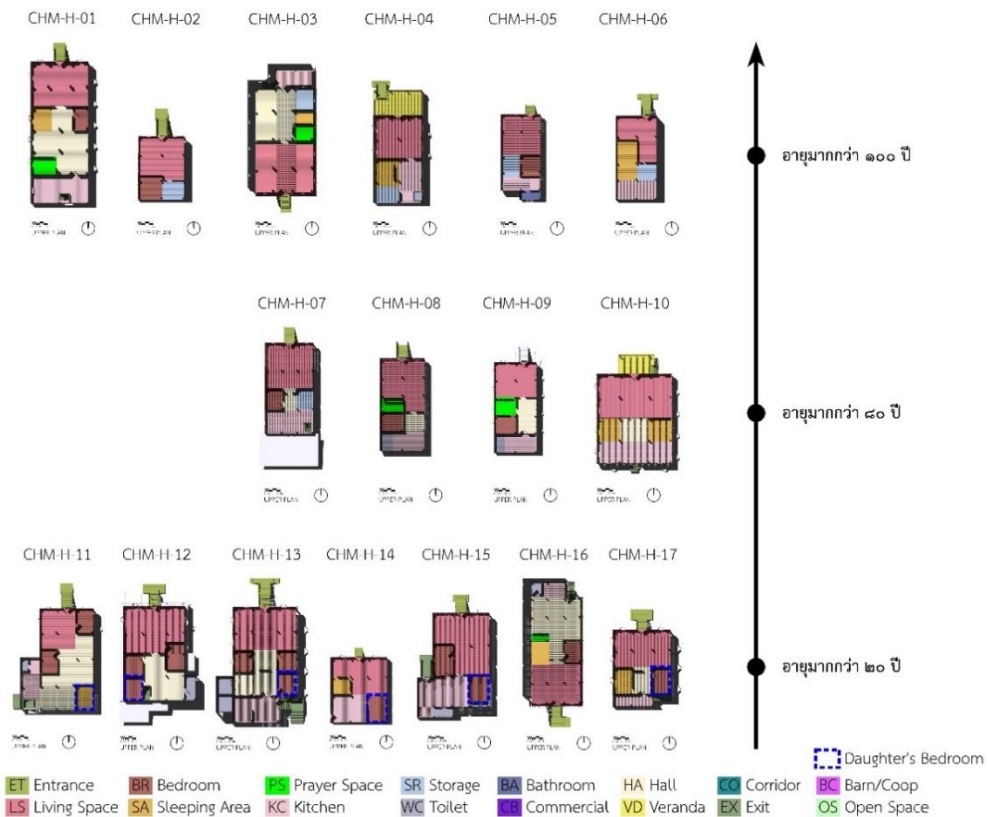
ภาพที่ 8 การแบ่งพื้นที่หลักออกเป็น 3 ส่วนสำคัญของเรือนกรณีศึกษา

(1) ห้องโถง (Living Space) เป็นพื้นที่ส่วนกลางของเรือน ทำหน้าที่รองรับการต้อนรับแขก การรวมกลุ่มของสมาชิกในครอบครัว และกิจกรรมในชีวิตประจำวัน จากการสัมภาษณ์พบว่า ในบางโอกาสพื้นที่ดังกล่าวสามารถใช้ประกอบศาสนกิจได้ โดยการใช้งานขึ้นอยู่กับกิจกรรมและช่วงเวลาของครอบครัว

(2) พื้นที่ส่วนตัว (Private Space) เป็นพื้นที่สำหรับสมาชิกในครอบครัว ประกอบด้วย ห้องนอนหรือพื้นที่นอน โดยเรือนรุ่นเก่าบางหลังยังใช้พื้นที่นอนร่วมกันและแบ่งขอบเขตการใช้งานตามสมาชิกในครอบครัว ขณะที่เรือนรุ่นหลังมีแนวโน้มแบ่งพื้นที่นอนเป็นห้องชัดเจนมากขึ้น สะท้อนการเพิ่มระดับความเป็นส่วนตัวภายในเรือน

(3) ครัว (Kitchen) เป็นพื้นที่บริการที่มักตั้งอยู่บริเวณด้านหลังของเรือน แยกกิจกรรม การประกอบอาหารออกจากพื้นที่พักอาศัยและพื้นที่ต้อนรับ โดยทั่วไปเชื่อมต่อกับบันไดหลังเรือน เพื่อรองรับการเข้าออก และกิจกรรมในชีวิตประจำวัน การจัดวางดังกล่าวยังคงปรากฏอย่างต่อเนื่องในเรือนต่างช่วงอายุ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนวัสดุและองค์ประกอบบางส่วนตามสภาพการอยู่อาศัยในปัจจุบัน

สำหรับพื้นที่ละหมาด (Prayer Space) จากการสำรวจพบว่าไม่ได้ปรากฏเป็นห้องเฉพาะในเรือนทุกหลัง แต่สามารถกำหนดขึ้นภายในพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่อื่นของเรือนตามความเหมาะสม โดยการใช้งานสัมพันธ์กับการจัดพื้นที่ว่างและทิศทางการละหมาด โดยหันหน้าไปยังทิศกิบละฮ์ (Qibla) ซึ่งจากตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของประเทศกัมพูชามีทิศทางโดยประมาณไปทางทิศตะวันตกและเบนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (Qibla Direction $\approx 288^\circ$) เพื่อมุ่งสู่กะอับฮ์ (Kaaba) ในนครมักกะฮ์ (Makkah) (King, 1999)

ภาพที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนกรณีศึกษาทั้ง 3 ยุคสมัย

การเปรียบเทียบแผนผังเรือนจามกรณีศึกษาที่มีอายุมากกว่า 100 ปี 80 ปี และ 20 ปี แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการจัดวางพื้นที่ใช้สอย แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา โดยเรือนทุกช่วงอายุยังคงประกอบด้วยพื้นที่หลัก 3 ส่วน สะท้อนลักษณะการอยู่อาศัยของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์จามที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง

ภายหลัง พ.ศ. 2535 (ค.ศ. 1992) กัมพูชาได้กลับมาเชื่อมโยงกับโลกภายนอก หลังจากกว่าสองทศวรรษแห่งการโดดเดี่ยวจากนานาชาติ (Bruckmayr, 2019) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรกัมพูชา พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) มาตรา 43 ได้รับรองเสรีภาพทางศาสนา ภายใต้บริบทดังกล่าว เรือนจามรุ่นใหม่เริ่มปรากฏการเปลี่ยนแปลงในการแบ่งขอบเขตพื้นที่ภายใน โดยเฉพาะการกำหนดห้องนอนบุตรสาวเป็นพื้นที่เฉพาะ สะท้อนการให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวของสตรีในครอบครัวมุสลิม ควบคู่กับการปรับตัวต่อค่านิยมสมัยใหม่และแนวปฏิบัติทางศาสนาที่ได้รับการเน้นย้ำมากขึ้นจากการเชื่อมโยงกับโลกมุสลิมภายนอก

7. อภิปรายผลและสรุปผล

ผลการศึกษารูปแบบและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศ กัมพูชา แสดงให้เห็นว่า แม้เรือนกรณีศึกษาที่มีอายุมากกว่า 100 ปี มากกว่า 80 ปี และประมาณ 20 ปี จะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ วัสดุ และรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัย แต่ยังคงรักษา โครงสร้างพื้นฐานของการจัดวางพื้นที่ใช้สอยไว้ โดยพื้นที่ภายในเรือนประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ พื้นที่ส่วนรวม พื้นที่ส่วนตัว และพื้นที่ครัว

เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง พบว่าลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นที่มีการจัดพื้นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และบริบททางสังคม อย่างไร

ก็ตาม ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของเรือนจามอิสลาม โดยเฉพาะการกำหนด พื้นที่ส่วนตัวและการจัดพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม

ผู้วิจัยเห็นว่า ความต่อเนื่องของการจัดวางพื้นที่ทั้ง 3 ส่วน แม้รูปแบบภายนอกของเรือน จะเปลี่ยนแปลงไปสะท้อนให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของเรือนจามอิสลามไม่ได้ปรากฏเฉพาะในรูปแบบทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังปรากฏผ่านความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอย วิถีชีวิต ความเชื่อ และหลักปฏิบัติ ทางศาสนา ซึ่งมีการสืบทอดควบคู่กับการปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและความต้องการของผู้อยู่อาศัยในแต่ละช่วงเวลา

8. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาชี้ให้เห็นว่า การจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนจามอิสลามมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเชื่อ และหลักปฏิบัติทางศาสนา และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การศึกษาครั้งต่อไปควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังชุมชนจามอิสลามในภูมิภาคอื่นของประเทศกัมพูชา เพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยภายในบริบททางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักปฏิบัติทางศาสนาอิสลามกับการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนอย่างละเอียด โดยเฉพาะทิศกิบลา พื้นที่ละหมาด และการแบ่งขอบเขตพื้นที่ตามบทบาทของสมาชิกในครอบครัวและเพศ เพื่อทำความเข้าใจอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการปรับตัวของเรือนจามอิสลามได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

9. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการเรื่อง “รูปแบบและการจัดวางพื้นที่เรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา” เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “อัตลักษณ์เรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์จามอิสลามในประเทศกัมพูชา: การจัดวางพื้นที่และความหมายในมรดกศิลปวัฒนธรรมสถาปัตยกรรม”

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์ประจำหลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ที่ได้ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และการสนับสนุนทางวิชาการตลอดระยะเวลาการศึกษา รวมทั้งขอขอบพระคุณผู้นำชุมชน เจ้าของเรือน และชาวจามในหมู่บ้านจมนึก อำเภอกอเจม จังหวัดตะบองขมุ ประเทศกัมพูชา ที่กรุณาให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นอย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การศึกษานี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มา ณ โอกาสนี้

10. จริยธรรมการวิจัยและการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์

ข้อมูลที่นำเสนอในบทความนี้มุ่งใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการ โดยบทความนี้เป็นผลงานต้นฉบับของผู้วิจัย ไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น และมีการอ้างอิงแหล่งข้อมูลทางวิชาการอย่างถูกต้องตามหลักจริยธรรมทางวิชาการ ในด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผู้วิจัยได้เข้ารับการอบรมผ่านโครงการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์สำหรับอาจารย์และนักวิจัย และ ดำเนินการเก็บข้อมูลภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นเครื่องมือช่วยในการตรวจสอบภาษา ปรับปรุงสำนวน และเรียบเรียงข้อความเบื้องต้น โดยผู้วิจัยเป็นผู้ตรวจสอบ แก้ไข และรับผิดชอบต่อความถูกต้อง ความสมบูรณ์ และความน่าเชื่อถือของเนื้อหาทั้งหมดในบทความ ทั้งนี้ มิได้ใช้ AI ในการสร้างข้อค้นพบ ผลการวิจัย หรือข้อสรุปทางวิชาการแทนผู้วิจัยแต่อย่างใด

11. เอกสารอ้างอิง

- Bruckmayr, P. (2019). *Cambodia's Muslims and the Malay World: Malay language, Jawi script, and Islamic factionalism from the 19th century to the present*. Brill.
<https://doi.org/10.1163/9789004384514>
- Chandler, D. P. (2008). *A history of Cambodia* (4th ed.). Westview Press.
- Collins, D. L., & Hok, S. (2021). *Cambodian wooden houses: 1,500 years of Khmer heritage*. Sipar.
- Collins, W. A. (2009). The Muslims of Cambodia. In S. Hean (Ed.), *Ethnic groups in Cambodia* (pp. 2–110). Center for Advanced Study.
- Giteau, M. (1971). Un court traité d'architecture cambodgienne moderne. *Arts Asiatiques*, 24, 103–147. <https://doi.org/10.3406/arasi.1971.1041>
- Google. (2024). *Google Earth* [Satellite imagery]. <https://earth.google.com/>
- Huynh, V. K., & Jimenez Verdejo, J. R. (2020). The formation and transformation of Cham Muslim villages and traditional housing in Mekong Delta. *Journal of Architecture and Planning (Transactions of AIJ)*, 85(770), 869–876. <https://doi.org/10.3130/aija.85.869>
- King, D. A. (1999). *World-maps for finding the direction and distance to Mecca: Innovation and tradition in Islamic science*. Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004450738>
- Lim, T. (1999). *Khmer houses*. Buddhist Institute, Ministry of Cult and Religion.
- Maunati, Y., & Sari, B. R. (2014). Construction of Cham identity in Cambodia. *SUVANNABHUMI*, 6(1), 107–135. <https://doi.org/10.22801/svn.2014.6.1.107>
- Nguyễn, V. L. (1974). *Người Chăm Hồi giáo miền Tây Nam phần Việt Nam*. Bộ Văn hóa Giáo dục và Thanh niên.
- Open Development Cambodia. (2017). *Basic map of Cambodia (2014)* [Map]. OD Mekong Datahub. <https://data.opendevdevelopmentcambodia.net/en/dataset/administrative-boundaries-of-cambodia-2014/resource/58192411-bdb2-410a-95bd-d76644deec39>
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2024). Champa. In *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Champa-ancient-kingdom-Indochina>
- Thong, L. C. (1996). *Typology of Khmar habitat: Mission report*. United Nations Development Programme.